

**TRANZIȚIA – O ETAPĂ ESENȚIALĂ PENTRU ȚĂRILE ÎN CURS
DE DEZVOLTARE, CONDIȚIONATĂ DE PROCESUL DE GLOBALIZARE.
EXEMPLUL REPUBLICII MOLDOVA**

Iulian PURDESCU

Catedra Management

More than 16 years ago, the process of transition started in the East European countries, when the Berlin Wall was demolished. But, at present, we cannot talk of important progresses in the former URSS countries in achieving the market economy goals. Their GDP is still about 40-60% of the 1990's value and it will take a long time for equalizing it. There are hopes that while the Central-East European countries are integrating in the European Union, the East-European countries will take advantages of being neighbors of EU and will make reforms in order to improve their economies.

I. Tranziția la economia de piață: o abordare sub diferite aspecte

1.1. Abordare de ansamblu

La începutul anului 2002, Joseph E. Stiglitz, laureat al Premiului Nobel pentru economie, iar între anii 1997-2000 prim-vicepreședinte și economist-șef al Băncii Mondiale, în cartea sa intitulată *Globalization and its Discontents* (tradusă în franceză *La grande desillusion*) sublinia faptul că „astăzi, la mai mult de zece ani de la demolarea zidului berlinez, tranziția este foarte departe de a fi terminată. Va urma o luptă îndelungată și printre problemele care acum câțiva ani păreau a fi rezolvate, multe din ele, pentru a nu spune toate, vor trebui regândite”.

În continuare, răspunzând, parcă, la întrebarea cât va mai dura totuși tranziția, economistul american scrie: „Cu asemenea ritmuri joase de creștere economică, cu care se dezvoltă în prezent Rusia, vor fi necesare unul, două sau mai multe decenii doar pentru a ajunge la nivelul său din anul 1990” [1].

Vom aminti aici că în anul 2002 PIB-ul Rusiei constituia circa 60% din PIB-ul anului 1990, iar cel al tuturor țărilor din fosta URSS – doar 53 la sută. Și aici ne întrebăm: cât va mai dura tranziția în Moldova și Ucraina, unde la începutul anului 2004 PIB nu depășea nici 40% din nivelul anului 1990?

Unii specialiști consideră că în țările în care PIB a atins nivelul de până la Reformă (Polonia, Ungaria, Slovacia, Slovenia și Cehia) tranziția s-a terminat. Suntem și noi de părere că tranziția a luat sfârșit în aceste țări, mai cu seamă după ce ale au devenit membre ale Uniunii Europene, deși, la drept vorbind, și în aceste țări economia nu e absolut stabilă. Mai mult decât atât, în țările respective mai continuă procesul privatizării, ele revenind la nivelul producției de până la tranziție, în mare parte datorită finanțării masive din Occident.

Asigurarea unei creșteri economice, cu ritmuri de chiar 4-7%, nu este încă un criteriu suficient pentru a judeca despre succesele tranziției. În unele cazuri, creșterea economică poate avea loc și în rezultatul exploatării unor factori izolați sau întâmplători, cum ar fi creșterea prețurilor mondiale la petrol (Rusia), stabilizarea aprovizionării cu energie electrică și banii aduși de cei ce muncesc peste hotare (Republica Moldova) sau reducerea ponderii economiei subterane, ceea ce este valabil pentru ambele țări, precum și pentru Ucraina.

În ultimii trei ani, în Rusia, Ucraina și Republica Moldova a avut loc o creștere economică relativ înaltă (5-7%), dar, după cum recunosc și specialiștii în domeniu, aceasta a fost o creștere economică fără dezvoltare. În cazul dat, este mult mai importantă crearea și funcționarea normală a unor asemenea instituții, cum ar fi sistemul juridic, concurența, sistemul protecției sociale, decât încheierea procesului de privatizare, liberalizarea vieții economice și creșterea economică.

Deși formal există în toate țările, aceste instituții încă nu au devenit un bun public, ele s-au pomenit a fi subordonate intereselor unui grup restrâns de indivizi foarte bogați și foarte influenți. Așadar, putem afirma că în majoritatea țărilor din Comunitatea Statelor Independente principalul rezultat al tranziției este constituirea unui capitalism sălbatic, în care violența este forma principală de stabilire a relațiilor între agenții economici, iar corupția – singura posibilitate de a conlucra „reciproc avantajos” cu organele puterii de stat, în special cu sistemul juridic, care, la moment, este mai corupt chiar decât aparatul de stat.

Se poate oare vorbi despre încheierea procesului de tranziție în condițiile unei polarizări categorice a societății și a dispariției cvasitotale a păturilor cu venituri medii? Rata reală a șomajului rămâne a fi ridicată chiar și în țările în care a avut loc un exod masiv al populației. (În ultimul deceniu, în căutarea unui loc de lucru peste hotare au plecat aproximativ 30% din populația activă a Republicii Moldova, circa 12% din populația Bulgariei, 8-10% – din populația Ucrainei și a României. Anual părăsește Rusia aproximativ un milion de persoane).

Paradoxal, dar tranziția s-a împotmolit sau chiar a dat faliment în domeniul în care socialismul părea a fi superior capitalismului în ceea ce privește asigurarea echității sociale. Lozinca „Să producem cât mai mult, apoi ne vom gândi la repartizarea echitabilă”, aplicată în viață la insistența organizațiilor economice internaționale de către partidele considerate democratice, a pregătit terenul pentru reîntoarcerea foștilor comuniști la putere. La începutul secolului XXI s-au pomenit guvernate de ex-partidele comuniste sau de către demnitarii de cel mai înalt nivel din fostul regim socialist așa țări cum ar fi Republica Moldova, Polonia, România, Rusia, Albania, Georgia, Azerbaidjanul și toate fostele republici asiatice din ex-URSS.

1.2. Depinde oare durata tranziției de obiectivul fixat?

Care este criteriul ce ne-ar permite să constatăm dacă procesul tranziției s-a terminat sau nu: revenirea la nivelul PIB de până la Reformă, încheierea privatizării, crearea unor instituții viabile, cum ar fi concurența, sistemul juridic și sistemul protecției sociale sau poate atingerea obiectivelor fixate de unele țări la începutul tranziției?

Cele mai multe din țările aflate în tranziție, inclusiv România, Polonia și Ungaria, au ales drept scop al transformărilor sistemice crearea unei economii de piață socială după modelul scandinav și german. Același deziderat îl găsim și în Constituția țării noastre, unde se spune că „economia Republicii Moldova este o economie de piață, de orientare socială” [2].

Obiectivul a fost ales cum nu se poate mai bine, deoarece modelul german asigură nu numai o dezvoltare cu ritmuri înalte și stabile, dar presupune și crearea condițiilor pentru utilizarea completă a brațelor de muncă, un sistem funcțional de protecție socială, salarii înalte pentru toată lumea și transformarea acelor cu venituri mijlocii în cea mai numeroasă clasă a societății.

1.3. De ce ar trebui regândită tranziția?

Devine evident faptul că pentru a se ține cont de noile realități impuse de globalizare, tranziția urmează a fi regândită. Dar nu numai din această cauză. În procesul înlăturării reformelor au fost comise un șir de greșeli, care trebuie corectate, pentru a se putea merge mai departe [3]. Pornind de la rezultatele obținute, cine ar putea afirma, de exemplu, că în Moldova sau Ucraina au fost făcute reformele necesare și așa cum ar trebui? Dacă nu este nimeni în stare să declare acest lucru, atunci, în mod firesc, nu ne rămâne decât să credem că ori se îndreaptă greșelile comise și se ajunge la lumină, ori se recunoaște că scopul adevărat al tranziției a fost împingerea economiei pe patul de moarte.

Dacă revenim la erorile comise, trebuie să remarcăm întâi de toate faptul că liberalizarea prea bruscă și prea categorică a relațiilor economice externe ale țării, în primul rând a comerțului extern, a fost o greșală, deoarece ea nu-a fost însoțită de respecializarea economiei naționale, de susținerea ramurilor în care avem anumite avantaje competitive și cu care ne-am fi putut impune și menține pe piața mondială.

Se cere deci reformularea politicii comerciale. Cât privește problemele privatizării, atunci când unele firme, apărute în rezultatul unei privatizări dubioase, care nu achită timp îndelungat nici un fel de impozite sub diferite motive, ele ar trebui naționalizate și privatizate din nou. Aceasta presupune, desigur, existența unor instituții oneste și competente, fără de care economia de piață se transformă în haos sau într-un capitalism sălbatic.

II. Evaluarea câștigurilor și a pierderilor de pe urma tranziției

În linii mari, deși cu niște costuri enorme pentru unele țări, tranziția la economia capitalistă a reușit. S-a creat un nou echilibru politic mondial, iar lumea a fost reîmpărțită în noi zone de influență. Trecerea la economia de piață a devenit o realitate. Este adevărat că, pe termen scurt, pierderile economice și sociale sunt mult mai mari decât riscurile. Pe termen lung însă a fost pusă doar temelia unei dezvoltări normale.

2.1. Realizările tranziției

Vorbind despre succesele tranziției, în primul rând se cere menționat faptul că țările ex-socialiste au încetat a mai fi izolate. Toate, indiferent de zona de influență în care au nimerit, s-au încadrat activ într-un proces mondial al schimburilor de idei, tehnologii și valori, căpătând acces nelimitat la ultimele realizări ale științei și tehnicii mondiale. Țările apărute în urma destrămării URSS, după jumătate de secol de așteptare devenind independente, au obținut în sfârșit șansa de a se reuni în jurul unei idei naționale și de a tinde să se alinieze celor mai avansate țări.

Această posibilitate nu este doar o simplă constatare. Să nu uităm că pentru fostele republici sovietice tranziția înseamnă mult mai mult decât trecerea la un alt sistem socioeconomic, fie și mai eficient. Pentru moldoveni, de exemplu, tranziția a însemnat, întâi de toate, obținerea independenței naționale.

Ieșirea din lagărul socialist a fost însoțită de o modificare însemnată a standardelor de viață. În Moldova deja 70-80% din autoturisme, 80-90% din televizoare și alte produse electrotehnice sunt de fabricație occidentală și japoneză. A avut loc o schimbare radicală a însăși mentalității oamenilor. Astăzi nimeni nu-și mai ascunde năzuința de a prospera, de a se îmbogăți. Această dorință firească a încetat a mai fi o faptă rușinoasă. Munca a încetat a fi scopul inițial și final al omului. Ea nu mai este un scop în sine, ci un mijloc de existență. Omul eliberat de lanțurile socialismului se gândește tot mai mult în mod deschis la confort, la o viață mai bogată.

Una dintre realizările cele mai însemnate ale tranziției constă în apariția unei noi clase de întreprinzători. Această clasă, multinațională, urmărind scopurile sale egoiste, organizează activitatea economică pe o temelie nouă. Este adevărat că mulți au ajuns în postura de întreprinzător-proprietar pe căi necinstite, aceasta însă trebuie să fie de acum încolo problema organelor de drept. Pretutindeni noua clasă de întreprinzători, care au prins gustul banilor, al luxului și al afacerilor, devine forța motrice care va scoate țările rămase în urmă la lumina prosperității economice.

Aici se cere o mică remarcă. Pentru țările în tranziție „sectorul privat” și „clasa de întreprinzători” rămân a fi niște noțiuni cu un conținut diferit, deoarece o parte din proprietatea privată a nimerit în mâinile unor persoane care nu au nimic comun cu spiritul de întreprinzător, dar care, în virtutea diverselor circumstanțe, au reușit să se îmbogățească în procesul privatizării. Aceasta se referă, în primul rând, la foștii lucrători de partid de rang înalt și la foștii directori de întreprinderi industriale și comerciale, în temei, străini acestui pământ, care în anii Perestroicii au beneficiat din plin de posturile pe care le ocupau pentru a pune mâna pe o bucată cât mai mare din avutul ce aparținea tuturor.

O altă realizare a tranziției este faptul că, deși, față de acum un deceniu, în majoritatea fostelor țări socialiste, inclusiv în Moldova, se produc mai puține bunuri, acestea sunt deja de o calitate mai înaltă și mai competitive.

În fine, pretutindeni a fost pusă temelia creării instituțiilor necesare unei funcționări normale a economiei de piață – sistemul juridic, concurența, sistemul fiscal, sistemul protecției sociale etc.

Și totuși, pe termen scurt, pierderile țărilor „învinse” de tranziție s-au dovedit a fi mult mai mari decât câștigurile. După cum constata pe bună dreptate sociologul american Steven Coan, tranziția în Rusia și în celelalte state ale CSI nu este altceva decât un proces de demodernizare fără precedent, „o tranziție în Evul mediu”. În unele țări demodernizarea a fost însoțită și de o dezindustrializare categorică, cum ar fi, de exemplu, cazul Republicii Moldova.

2.2. Despre costurile tranziției

Pierderile generate de tranziție sunt multiple, noi însă vom încerca să le grupăm în următoarele patru categorii:

a) Pierderi materiale, exprimate prin scăderea PIB și uzarea morală și fizică a utilajului care nu a fost folosit pe parcursul unei perioade îndelungate de timp. Tot aici am putea include și pierderile umane, în special exodul masiv al populației cu studii superioare peste hotare.

b) Crearea în economie a unui sector subteran de proporții, ce atinge 60-80% din PIB. Existența acestui sector împinge societatea spre un capitalism sălbatic, surpă temeliile puterii de stat, reduce posibilitățile acestuia de a asigura o pace socială și o dezvoltare armonioasă a societății.

c) Pauperizarea unei părți considerabile a societății, scăderea generală a nivelului de trai, diferențierea de avere peste niște limite ce ar favoriza progresul economic, demolarea sistemului de securitate socială.

d) Degradarea morală a societății.

Nimeni nu poate pune la îndoială faptul că timp de un deceniu ponderea țărilor în tranziție în ceea ce privește PIB-ul global a scăzut de aproape două ori. În anul 2002, doar 5 țări (Polonia, Slovenia, Ungaria, Slovacia și Cehia) au atins nivelul performanțelor economice din 1989, cu un efort susținut de organizațiile economice internaționale, efort pe care aceste organizații nu doresc sau nu mai sunt în stare să-l facă și pentru alte țări.

Pierderile de pe urma tranziției s-au dovedit a fi mai mari decât cele de pe urma unui război. Astfel, pentru a atinge nivelul PIB-ului de până la tranziție, Cehia, considerată una dintre marile câștigătoare ale tranziției, a avut nevoie de o perioadă de 12 ani. După cel de-al doilea război mondial însă, chiar și țările învinse și-au revenit mult mai repede. De exemplu, nivelul anului 1938 (cel mai bun an de până la război) a fost atins de Franța în anul 1948, adică la trei ani după terminarea războiului, de Belgia – în 1946, de Olanda – în 1947, de Anglia – în 1947, de Italia – în 1949. Chiar Germania a revenit la potențialul de dinainte de război în 1951. România a atins acest nivel în anul 1950.

Aceeași Românie, pe parcursul anilor de tranziție, a reușit să atingă circa 80% din nivelul PIB din anul 1989. Cunoscutul economist român Nicolae Belii a demonstrat că „actuala tranziție va rămâne în istorie ca o perioadă mai grea și mai păgubașă decât au fost pentru România nu unul, ci ambele războaie mondiale, luate împreună” [4].

Potrivit unor calcule recente, multe din țările aflate în tranziție, inclusiv Republica Moldova, mai au nevoie de încă 5-10 ani pentru a atinge nivelul de până la tranziție. Costurile ni se par prea mari pentru creșterea economică în acești 15-20 de ani pierduți [5].

III. Așteptări și realități

În perioada socialistă, țările din Europa Centrală și de Est, după nivelul de dezvoltare economică și nivelul de trai, erau mai mult sau mai puțin omogene. Pe parcursul unui singur deceniu de tranziție însă, între ele s-a produs o diferențiere considerabilă. Mai mult, pentru moment, decalajul dintre țările care merg înainte și cele care au rămas în urmă continuă să crească. Astfel, tranziția a divizat fosta lume socialistă în țări câștigătoare și țări care de pe urma reformelor s-au ales cu „mai multe ponoase decât foloase”. Din categoria câștigătorilor fac parte Slovenia, Ungaria, Polonia, Slovacia, Cehia, Estonia și Croația. În primul deceniu de tranziție, aceste țări au avut o dezvoltare ce amintește, într-un fel, o curbă de forma literei „J”. Într-adevăr, pentru ele este caracteristică la început o reducere nu prea mare a volumului producției, a PIB-ului și a nivelului de trai, urmată de o perioadă îndelungată de creștere economică și de o revenire treptată la nivelul PIB-ului de până la reforme.

Pentru celelalte țări însă, rezultatele tranziției au fost proaste sau foarte proaste. Este evident că nici nu s-a așteptat la o reușită în aceeași măsură a tuturor țărilor. Dar nici nu s-a presupus că după 10 ani de reforme unele țări se vor alege cu mai multe pierderi decât câștiguri. Aici ne referim, în primul rând, la Ucraina și Rusia, care erau calificate drept favoritele tranziției. Într-adevăr, ambele sunt bogate în resurse naturale și umane, posedă o piață internă enormă, au o industrie dintre cele mai moderne, au ieșire la mare și la alte căi de comunicare etc., etc. Dar, paradoxal, anume aceste două țări aveau să piardă cel mai mult de pe urma schimbărilor de sistem, pomenindu-se printre marii „pierdanți” ai tranziției. Astfel, în anul 1998, potrivit datelor Băncii Europene, PIB-ul Rusiei nu constituia decât 47% față de nivelul anului 1990. Și mai catastrofale s-au dovedit a fi „performanțele” de tranziție ale Ucrainei, al cărei PIB scăzuse în acel an până la 37% de la nivelul anului 1990.

În Georgia, PIB-ul s-a redus în 1998, față de anul 1990, cu 27%, în Moldova – cu 38%, în Tadjikistan – cu 37%, în Armenia – cu 52%. Chiar și în anul 2004, în toate cele 12 țări membre ale CSI, luate împreună, PIB-ul constituia, în medie, mai puțin de 60% din nivelul anului 1990. Pentru această categorie de țări-codașe este caracteristică o dezvoltare ce amintește o curbă de forma literei „L”. Într-adevăr, din anul 1990 până în anii 1993, 1994 în aceste țări a avut loc o reducere bruscă și permanentă a producției, după care a urmat o perioadă îndelungată (5-6 ani) de depresie (recesiune), fără schimbări însemnate în ceea ce privește aprofundarea crizei, dar nici în ceea ce privește reluarea creșterii economice.

Restul țărilor (de altfel, cele mai numeroase) după performanțele obținute sunt mai aproape de cei învinși decât de cei învingători.

Rezultatele reformelor în țările învinse de tranziție sunt pe de-a dreptul catastrofale. În Rusia, de exemplu, mulți economiști consideră că în țara lor „în linia mari, tranziția a eșuat”, că „în rezultatul reformelor liberale economia națională s-a transformat în niște ruine” [6].

Referințe:

1. Stiglitz J. La grande desillusion. - Paris: Fayard, 2002.
2. Constituția Republicii Moldova. - Chișinău, 1994.
3. Martin H.P., Schumann S. Capcana globalizării. Atac democrație și bunăstare. - București: Editura Economică, 1999.
4. Belii N. Tranziția mai grea decât un război. România 1990-2000. - București: Expert, 2001.
5. Moldovanu D. Economia Moldovei în capcana globalizării și tranziției. - Chișinău, 2004.
6. Вопросы экономики. (Москва). - 2002. - №6. - С.3,10.

Prezentat la 13.02.2007